

Partizanske bolnišnice na Štajerskem*

V diplomskem delu »Partizanske bolnišnice na Štajerskem« se bom omejila le na bolnišnice, o katerih se je doslej pisalo še malo oziroma ni bilo o njih do sedaj napisanega skoraj nič. Za to pa sem se odločila zato, ker je precejšen del bolnišnic s tega področja vendarle že obdelan in so sestavki o tem deloma že objavljeni.

Moje delo je torej nadaljevanje tega, kar je bilo že opravljeno. Zato bom podrobneje obravnavala le partizansko saniteto na Kozjanskem. O tamkajšnjih bolnišnicah in njihovem delovanju ni še nikjer nič napisanega, kar sem ugotovila z bolečim občutkom, ko sem zbirala gradivo. Tudi ljudje, ki so delali v njihovi neposredni bližini, tako malo vedo o njih in jih imajo samo še v medlem spominu. Vsekakor je tega krivo dejstvo, da se v 18 letih ni našel človek, ki bi o njih kaj zapisal ter jim na ta način v skromni obliki dal javno priznanje. Tako bi se hkrati ohranil spomin na te zgodovinske kraje in tihe borce, ki se sicer niso borili v bojni črti, pač pa so v gozdovih, v temnih nočeh in po strmih poteh prenašali ranjence in bolnike ter potreben material zanje. Nadalje bi se ohranil spomin tudi na tiste, ki so žrtvovali vse za življenje ranjenih in onemoglih tovarišev.

Že zgolj dejstvo, da so te bolnišnice v najtežjih trenutkih, ko so bile obkrožene od sovražnikovih enot, neprestano delovale ter dajale varno zavetje številnim ranjencem in bolnikom, nam dokazuje, da so svojo vlogo odigrale častno in vzorno. Zato se mi zdi, da bi bila velika krivica, če bi ta pomembna zgodovinska dejstva zbledela in šla v pozabo.

* Diplomaska naloga medicinske sestre diplomantke na šoli za zdravstvene delavce v Mariboru je bila napisana sicer leta 1963, vendar medtem pretekli čas obravnavani snovi ne jemlje vrednosti in pomena, da bi je zaradi tega ne objavili. V 1. in 2. številki leta 1974 smo v našem glasilu objavili daljši spis avtorice doc. dr. Ruže Šegedin »Slovenska centralna vojno partizanska bolnišnica na Rogu«. To je bežen pregled bolnišnic na Dolenjskem, kjer je bil center partizanske sanitete.

Medicinska sestra Angela Zdolšek pa je s svojo diplomsko nalogo opravila izredno delo, ko je zbrala malo znano in skoraj neobdelano zgodovinsko gradivo o partizanskih bolnišnicah na Štajerskem. Diplomsko delo objavljamo v nekoliko skrajšani obliki. Pri vsem tem pa nas vodi želja, da se zdravstveni delavci seznanijo z izrednim delom in velikim humanizmom ljudi, ki so v najtežjih časih in okoliščinah zdravili in reševali živjenja. Tu je omenjenih veliko število partizanskih bolničark, od katerih jih je verjetno še danes nekaj med zdravstvenimi delavci, a so ostale nepoznane. Zato jih prosimo, da se nam javijo s polnimi imeni.

Op. ured.

Razvoj sanitetne službe na Štajerskem v času NOB

Celotni razvoj sanitetne službe na Štajerskem med NOB lahko prav tako, kakor povsod v Sloveniji, razdelimo na tri obdobja.

O prvi dobi govorimo že v letu 1941. To je pravzaprav čas samoiniciativnosti in iskanja izkušenj. Sanitetna služba v tej dobi še ni bila organizacijsko povezana, ampak razsejana po področjih, prepuščenih samim sebi. Takratna saniteta še ni imela določenega vodstva, ki bi usmerjalo njeno delo. Delala je iz lastnih sil in pobud, vendar je bil cilj vseh posameznikov skupen in je služil isti stvari. Zavedni zdravniki pa so se začeli pripravljati za potrebno poznejše delo.

Sanitetna služba se je razvijala vzporedno z razvojem partizanskih enot in z njihovim delovanjem. Tako se je ob njihovih povečanih akcijah oblikovala tudi sanitetna služba, ki je postopoma prešla iz lastne spodbudnosti in iskanja izkustev zaradi nastajajočih potreb v dobo določenega, organiziranega delovanja. Posamezna področja so se začela povezovati in graditi so pričeli prva podzemna zavetišča za ranjence.

Zaradi vedno večjih in ostrejših akcij je bilo iz dneva v dan več ranjencev, za katere so morali poskrbeti. V tej dobi je bil cilj — ustvariti možnosti, da bi vsi ranjenci in bolniki dobili najskromnejše zavetišče in strokovno pomoč, kolikor so dopuščale razmere. To je bil čas od leta 1942 do konca 1943. Takrat najdemo že večje število *podzemnih bunkerjev* v Zgornji Savinjski dolini, ki jih od časa do časa obiščejo partizanski zdravniki, drugače pa jih oskrbujejo zaupni kmetje — domačini. Na področju Dramelj, Konjic, Šentjurja, Planine, Kozjega, Bohorja in Pohorja pa imamo v tem času zavetišča ranjencev po skednjih, hlevih, podstrešjih in drugih skritih kotičkih partizanskih hiš, tako imenovanih »bajt na saminah«.

Medtem ko je na Dolenjskem in Gorenjskem bila sanitetna služba že na zadnji razvojni stopnji, se je po Štajerskem začela šele razvijati. S koncentracijo nemških enot na Štajerskem so se povečale tudi partizanske enote IV. operativne cone. Borba je postajala vse bolj organizirana in je iz dneva v dan zahtevala večje napore in žrtve. Število ranjencev je zelo naraščalo.

V začetku februarja 1944 pa je prišla na Štajersko zmagovita udarna XIV. divizija. Zaradi bojev med potjo je vodila s seboj številne ranjence. Z njo so prišli tudi zdravniki in drugo zdravstveno osebje z znanjem in izkušnjami. Tako se je začelo razvijati tretje obdobje v razvoju sanitetne službe na Štajerskem. V štabu IV. operativne cone so ustanovili sanitetni odsek, ki je prevzel reševanje težkega vprašanja, kam namreč z ranjenimi tovariši in bolniki. Pomembni partizanski zdravniki dr. Peter Držaj, dr. Robert Kukovec (oba padla), dr. Virgil Krasnik, dr. Červinka-Žiga in drugi so začeli delati z vso vnemo. Vso skrb so posvetili gradnji skritih partizanskih bolnišnic, iskanju zdravnikov in medicincev ter usposabljanju pomožnega zdravstvenega kadra. Organizirali so tečaje ter učili in usposabljali ljudi — partizane za bolničarsko službo oziroma za delo v nastajajočih partizanskih bolnišnicah.

Sanitetni odsek IV. operativne cone je izdal za slovenske zdravnike na Štajerskem 1. junija 1944 razglas, ki pravi med drugim: »... Tudi Štajerska je oživila. Polet OF naše severne Slovenije je vsak dan večji. Tudi vsi slovenski zdravniki in medicinci ter drugo sanitetno osebje ste dolžni pomagati slovenskemu

ljudstvu. Kot Slovenci ne boste pustili, da ostanejo naši bolniki brez oskrbe. Ne smejo vas prehiteti mehikanski zdravniki, ki so se javili v NOB. Naj vam bo to opomin ranjenih tovarišev. Javite se čimprej z vsem instrumentarijem in zdravniškimi potrebščinami pri prvi naši enoti.«

Takrat se je začelo tretje veliko obdobje v sanitetni službi na Štajerskem. Gradili so partizanske bolnišnice, ki so nenehno sprejemale v svoje varstvo številne ranjence in bolnike.

Partizanske bolnišnice v Zgornji Savinjski dolini

Partizanske bolnišnice v Zgornji Savinjski dolini so nastajale v letu 1944 po prihodu XIV. divizije.

Bolnišnica SVPB — »C«, Graditi jo je začel pokojni dr. Peter Držaj v začetku maja 1944 z gradbeno ekipo iz Gorenjske, ki je štela okoli 10 ljudi. Gradili so jo na Tratnikovi parceli približno 1200 m visoko v smrekovem gozdu pod Kamnom nad Ljubnim. Prostor sta v oddaljenosti 100 m omejevala hudournika s planine Travnik. Za gradbeni material so uporabljali smrekova debbla, deske in skodle za pokrivanje streh. Bolnišnica je bila le nekoliko grajena v zemlji, povečini pa nad zemljo. Imela je 9 objektov, in sicer: dve bolniški baraki, operacijsko barako, upravno barako, barako za rekonvalescente in strežno osebje bolnišnice, kuhinjo, drvarnico, pralnico, stranišče in dezinsektor.

Konspirativni naziv SVPB — »C« sta ji določila dr. Držaj in dr. Krasnik, ki je prišel v štab IV. operativne cone maja 1944. Ta je po odhodu dr. Petra Držaja prevzel nadaljnjo gradnjo, nato pa vodstvo bolnišnice.

Naziv SVPB — »C« je imel dvojni pomen: da je to osrednja bolnišnica za vso Savinjsko dolino in Koroško ter da je to bojno-partizanska bolnišnica Celje, ki naj bi bila ob osvoboditvi prepeljana v Celje.

To bolnico so zgradili v dveh mesecih, namreč od maja do junija 1944. Bolniške barake so bile opremljene s pogradi, žimnicami, rjuhami in odejami. V njih je bilo prostora za 45 težjih ranjencev in bolnikov ter za 10 rekonvalescentov. Opremo za operacijsko sobo je izdelal mizar po načrtih dr. Krasnika. Operacijsko perilo so sešili iz rjuh in odej. Stene operacijske sobe so prevlekli z belo svilo iz zavezniških padal. Zdravniške instrumente so dobili večinoma iz trboveljske bolnišnice, od koder jih je poslal dr. Krasnik še pred svojim prihodom v partizane. Dr. Krasnik pravi, da so bile težave z zbiranjem strokovnega kadra večje kot z gradnjo in opremljanjem bolnišnice. Imeli so le bolničarko Sonjo in priučeno zobotehniško asistentko. Za delo pri operacijah ni bila usposobljena nobena, potreba po operacijah pa se je s prihodom novih ranjencev le še stopnjevala. Zato je moral dr. Krasnik v kratkem času organizirati in usposobiti operacijsko ekipo. Med rekonvalescenti oziroma lažjimi bolniki je našel dva tovariša Boštjana in Bevka. Začel je z učenjem in v kratkem času je usposobil Boštjana za bolničarja, Sonjo za narkotizerko, Katjušo pa za instrumentarko.

Strokovno delo v bolnišnici se je začelo in je bilo zelo pestro. Operirali so vse od težkih strelnih poškodb, amputacij, zlomov kosti do operacij na želodcu in poškodb glave, v času operativnega zatišja pa tudi hujše kile (hernije), okvare sečil in okvare po strelnih ranah. V bolnišnici so operirali partizanski

zdravniki dr. Krasnik, dr. Červinka in dr. Kukovec. Bolnišnica se je prvič napolnila z ranjenci, ko so napadali partizani Luče in Gornji grad. Tedaj se je pokazalo, da strokovni in pomožni aparat bolnišnice delujeta dobro. Imeli so tudi priprave za mavčenje, celo mavčne hlače.

Dr. Krasnik je sam vodil dokumentacijo oziroma administracijo, pomagal pa mu je politkomisar Bevk-Nace. Imeli so knjigo sprejetih in ozdravljenih z vsemi podatki, namreč z označbo kraja, časa in mesta poškodbe ter orožja, s katerim je bila povzročena. Knjiga sprejetih je poleg osebnih podatkov vsebovala še: dan sprejema, stanje ob sprejemu in kratek opis poškodbe. Knjiga ozdravljenih pa je imela naslednje podatke: način oskrbe, potek operacije oziroma potek in uspeh zdravljenja in pa dan odpusta. Vodili so tudi knjigo umrlih z vsemi podatki: vzrok in dan smrti ter mesto pokopa. Pokopališče je bilo od bolnišnice približno 200 m daleč. Mrliče so svečano pokopavali; gibljivi bolniki in bolniško osebje pa so jih spremljali v žalnem sprevodu. Umrlemu so ob desni strani glave zakopali hermetično zaprto steklenico (zamašek zalit z voskom), v kateri so bili vsi podatki iz knjige umrlih.

Javka za bolnišnico je bila pri kmetu Tratniku, kjer je bil tudi ekonomat. Ta je imel po kurirskih zvezah povezavo s terenom ter skrbel za hrano in druge potrebščine bolnišnice. Osebje bolnišnice je štelo okrog 20 ljudi. Ti so opravljali vsa dela v ekonomatu, vzdrževali zveze z javko in terenskimi organizacijami ter opravljali službo v opazovalnicah. Te so služile v zaščitne namene bolnišnice, saj so bile na skritih, vendar dovolj razglednih točkah, od koder so prežali na nevarnosti. Med tem osebjem je bila tudi posebna ekipa, ki je prenašala ranjence, hrano, kurjavo in drugo.

Približno pol ure daleč v smeri proti Ljubnemu je bila druga postojanka oziroma baraka za lažje ranjence in bolnike — rekonvalescente. Imenovala se je »**Podstrešek**«. V njej je bilo prostora za kakih 35 ranjencev in bolnikov rekonvalescentov. Stalnega zdravnika v postojanki ni bilo, ampak je prihajal samo po potrebi. Vedno pa sta bila tod bolničar ali bolničarka, ki sta opravljala oskrbo po zdravnikovih navodilih. Obe postojanki sta bili malo pred osvoboditvijo izdani in požgani.

Bolnišnice v Podvolovljeku

V Podvolovljeku so bile tri bolnišnice. Nastale so med osvobajanjem Zgornje Savinjske doline.

Bolnišnica »SOH — ROK«

Prva bolnišnica je bila podzemna in je bila zgrajena meseca maja 1944. Prostora je imela za 48 bolnikov. Imenovala se je »**Viharnik**« in so jo pozneje uporabili za apoteko sanitetnega odseka IV. operativne cone. Druga se je imenovala »**Obcirjeva**«. Ta je bila le zasilna na gospodarskem poslopju kmeta Obcirja. Pozneje je bila tod javka za tretjo, največjo — Petkovo bolnišnico ali bolnišnico »**SOH — ROK**«, ki so jo imenovali tudi »**Hakimovo bolnišnico**«, ker je v njej delal dr. Julij Saje-Hakim.

Ta bolnišnica je imela pet objektov: bolniško barako, operacijsko barako, barako za strežno osebje in upravo, kuhinjo in pralnico. Vse zgradbe so bile iz lesenih tramov in desk. To je bila nadzemna bolnišnica, zgrajena na kamnitem in težko dostopnem terenu, ki je bil obdan s smrekovim gozdom. Gradili so jo večinoma domačini. Skoraj ves gradbeni material (les, deske in orodje) je dal kmet Resnikar Janez iz Podvolovljeka, ki je bolnišnico ves čas delovanja tudi

Podzemna bolnišnica »Viharnik« v Podvolovljeku

zalagal s hrano. Ves material so na gradbišče znosili na ramah. Stene bolnišnice so bile obokane in znotraj obite z deskami. Za ležišča so služili leseni pogradi, opremljeni z žimnicami in odejami. Žimnice in odeje so bile plen iz žandarmerijskih postaj.

Ranjence je z javke pri Obcirju odnašala bolniška ekipa. Zaradi konspiracije so ranjencem na javki zavezali oči in jih transportirali vedno ponoči. Ista ekipa je prenašala tudi hrano, kurjavo in drug material, ki ga je bolnišnica potrebovala. V bolnišnici je vladal določen red. Ob prihodu so vsakega ranjenca (razen če ni bilo nujno potrebno) umili, preoblekli, ostrigli ter mu odvzeli vse nepotrebne predmete. Bolniško perilo so menjavali dvakrat tedensko, ležišča pa so postiljali zjutraj in zvečer. Dopoldne je bila tudi zdravniška vizita. Včasih pa je prišla na kontrolo še posebna zdravniška komisija iz štaba sanitetnega odseka IV. operativne cone. Ta je pregledala stanje bolnikov, red v bolnišnici, opozarjala na nepravilnosti in svetovala. Čas po viziti so navadno izkoristili za politične ure in splošne razgovore. Politično delo je slonelo na partijski celici. Ta je vodila sestanke

v stranskih prostorih, ki so se jih udeleževali gibljivi bolniki in ranjenci. Ranjence so odpuščali po zdravnikovi odločbi. Odhajali so samo ponoči, in to do javke z zavezanimi očmi. Gibljivi bolniki in strežno osebje so večkrat poskrbeli za veselo razpoloženje v bolnišnici. Prirejali so vesele večere, zlasti ob odhodu ozdravljenih tovarišev. Takrat so deklamirali, peli pesmi in pripovedovali razne dogodke. Ob odhodih so potem sledili še zadnji pozdrav, objemi in stiski rok, nakar so odhajajočim zavezali oči, jih zvrstili ob vrvi, ki so jo vodili člani bolniške ekipe, in tako je odhajala odprava v temno noč . . . Seveda so takšni veseli večeri dobro vplivali na ranjence in bolnike.

Največ ranjencev je prišlo v bolnišnico po borbah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline, saj so jih v eni noči prinesli tudi 40. Dela je bilo takrat mnogo, saj so morali maskirati dohode, skrbno opazovati, oskrbovati številne ranjence, jih preskrbovati s hrano in kurjavo, pa še graditi nove bolniške barake. Čeprav je bila takrat Zgornja Savinjska dolina osvobojena, je bila konspiracija vendar le še zelo stroga. Nihče ni smel vedeti za bolnišnico.

Kljub vsej previdnosti pa so v zadnji nemški ofenzivi na začetku januarja 1945 Nemci bolnišnico odkrili in jo napadli. Borba je trajala le kratek čas, ker je obrambi bolnišnice zmanjkalo streliva in se je morala umakniti ter pustiti 12 težje ranjenih tovarišev. Borci XI. brigade so jih skušali sicer še enkrat rešiti, vendar je bil položaj brezupen, kajti Nemci so bili v preveliki premoči. Tako so ranjeni tovariši padli v roke podivjanim zverem. Ob odhodu so Nemci bolnišnico zažgali. Pač pa niso izsledili sovražniki bolnišnice »Viharnik« in je ta pozneje služila za skladišče sanitetnega materiala vse do osvoboditve.

Bolnišnica »Bela«

Ta je bila pod Žegnanim studencem, dobro uro hoda od glavne poti Luče—Podvolovljek. To je bil podzemeljski bunker, zgrajen avgusta 1944. V njem je bilo prostora za 32 ranjencev. Gradili so ga domačini iz Podvolovljeka, z Rudnika in Konjskega vrha. V bolnišnici je deloval dr. Branko Volavšek, pomagali pa sta mu bolničarki Hermina in Jelka. Bolnišnico so konec decembra 1944 Nemci izsledili in jo požgali. Ranjencev niso dobili, ker so jih pravočasno premestili v Petkovo bolnišnico.

Bolnišnica »Pod Slapmi«

To je bila manjša podzemna bolnišnica v Rovtah pod Slapovi. Zgrajena je bila v začetku marca 1945. Gradili so jo Jože Lukež-Skok, Vili Naftigar, Ivan Voležnik, Tone Miklavc in drugi. Gradnjo je vodil dr. Julij Saje-Hakim. Vsi ti graditelji so kasneje delali v njej. Bolnišnica je bila v bližini vasi in kolovozne poti, zato pa je bila konspiracija tu posebno važna. Kuhali in prali so za bolnišnico pri zaupni družini Lukež. Njihovi domači so sodelovali tudi pri obveščevalni službi in sta hčerki obveščali spretno o vseh nevarnostih.

Bolnišnica »Sušje«

To je bila manjša, podzemna bolnišnica na sončni strani nad Št. Vidom. V njej je bilo prostora za 15 lažjih ranjencev.

Bolnišnica VT 1 3 Šmihel

To je bila prvotno baraka za vojaško tehniko na osvobojenem ozemlju v Šmihelu nad Mozirjem, po nesrečnem naključju pa se je spremenila v zavetišče ranjenih tovarišev. Ko so se namreč vanjo vrnili tehniki Dorče, Rudi, Lojze in Kokolj z namenom, da znova začnejo z delom, z razmnoževanjem partizanske literature, so pri odkopavanju strojev naleteli na mine, ki so jih nastavili Nemci. Ob eksploziji sta bila Lojze in Dorče ubita, Rudi in Kokolj pa hudo ranjena. Prvo pomoč so jima dali pri kmetu Ramšaku, nakar sta okrevala v baraki. Odhod v enoto so jima preprečile posledice V. nemške ofenzive. Februarja pa so jima kurirji prinesli 5 težkih ranjencev, da bi jim dala prvo pomoč in jih negovala. Kokolj se je na to malo spoznal in je takoj začel zdraviti, Rudi pa je prevzel preskrbo hrane. Prvi sanitetni material sta dobila pri kmetu. To so bile posteljne rjuhe, ki sta jih razrezala v povoje, pa vata in žganje. Imela sta predvsem ranjence s strelnimi ranami, ki so se gnojile. Kokolj jih je vsak dan skrbno prevezoval in čistil, tako da so se rane dobro in hitro celile. Meseca marca sta dobila še novih ranjencev in primanjkovati jima je začelo sanitetnega materiala. Kokolj je po kurirjih dobil zvezo z bolnišnicami na Pohorju in dr. Zmago Slokan mu je poslal velik zavoje sanitetnih potrebščin. Precej sanitetnega materiala sta dobila tudi od zaupnikov iz Ljubnega, Luč in od drugod. Postojanko so imenovali »Bolnišnica VT 1 3«. Imela je dobro organizirano obveščevalno službo, ki jo je obvarovala izdajstva vse do osvoboditve. Po vsej Zgornji Savinjski dolini je bilo zgrajenih leta 1944 precej bolnišnic. Omenila sem le največje oziroma tiste, za katere so ohranjeni podatki v muzeju NOB Celje in za katere sem dobila podatke od preživelih tovarišev, ki so v bolnišnicah delali.

(Se nadaljuje)

OD VSEGA TRPLJENJA, KI LAHKO DOLETI ČLOVEKA, JE NAJHUJŠE ZANIČEVANJE SAMEGA SEBE.

Berthold Auerbach